

8. Eisenberg, N. Prosocial behavior, empathy and sympathy. In M. H. Bornstein, L. Davidson, C. L. M. Keyes, K. A. Moore, The Center of Child Well-being (Eds.), Wellbeing: Positive development across the life course 2003. p. 253–265.
9. Kendall M. A New Measure of Rank Correlation. *Biometrika* // 1938. V. 30. p. 81-89.
10. Fabes R.A., Eisenberg N., Karbon M., Troyer D., Switzer G. The relations of children's emotion regulation to their vicarious emotional responses and comforting behavior. *Child Development*, 65, 1994, p. 1678–1693.
11. Афифи А., Эйзен С. Статистический анализ: Подход с использованием ЭВМ. М.: Мир, 1982. 488с.
12. Johnson N.L., Welch B.L. Applications of the noncentral t-distribution *Biometrika*, 1939, 31, p. 362–389.

Хижняк М. В., кандидат біологічних наук, доцент,
викладач кафедри педагогіки, психології,
початкової освіти та освітнього менеджменту

*КЗ «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради
м. Харків, Україна*

ПРОЦЕС ІНДИВІДУАЦІЇ: СУЧАСНІ ТЕОРІЇ РОЗВИТКУ

Юнг називав індивідуацією процес перетворення людини у повноцінну усвідомлену особистість, який триває протягом всього життя. Термін підкреслює неповторність та унікальність самореалізації кожної конкретної людини. Досягнення індивідуації у дорослому віці обумовлене особливостями процесу розвитку в дитинстві. Травми психологічного розвитку в дитинстві створюють передбачувані проблеми в дорослому віці.

Теорія сепарації-індивідуації угорського психоаналітика Маргарет Малер (1968) в даний час набуває все більшого поширення серед фахівців дитячого розвитку. Автор розглядає чотири стадії розвитку, через які повинна успішно пройти дитина від народження до 3-х років, щоб відокремитися від матері, досягти індивідуалізації і свого психологічного народження. У цьому процесі розвитку М. Малер виділяє дві лінії: відділення і індивідуалізацію. Відділення – процес, коли немовля розділяє себе і мати, як можливість функціонувати незалежно від матері. Індивідуація означає сприйняття своїх індивідуальних характеристик і спроби побудови власної ідентичності.

На аутистичній стадії (0 – 1 місяць) дитина поводить себе так, ніби тільки внутрішні відчуття себе мають для неї значення.

На нормальній симбіотичній стадії (1 – 5 місяців) як ознака отримання задоволення від зовнішніх відчуттів, у кінці другого місяця на обличчі малюка з'являється соціальна посмішка. Дитина знаходиться в злитті з матір'ю, сприймаючи її як частину себе. Для створення тісного зв'язку мати-дитина, необхідно, щоб дитину тримали на руках говорили з нею, співали, уважно ставилися до її потреб, щоб вона отримувала багато турботи і дотиків. Цю стадію глибокого емоційного зв'язку матері і дитини називають «симбіозом». Чим сильніше їх зв'язаність, тим успішніше згодом дитина сепарується від матері і досягне народження свого власного «Я» [1, с. 397].

Процес сепарації починається в п'ять – шість місяців, проходить кілька етапів і завершується до трьох років. На кожному етапі сепарації повинні бути вирішені певні завдання відділення дитини від матері, щоб вона змогла стати до цього віку автономною людиною.

На стадії диференціації (6 – 9 місяців) як протиставлення попередньому злиттю, дитина після годування відхиляється від матері, щоб краще бачити її, розглядає мати, доторкається до її обличчя, чіпає її речі, використовує «метод повторної перевірки» (дивиться на матір – на інших людей або навколишні об'єкти – і знову на матір), тим самим порівнюючи її з іншими. Дитина вже не ототожнює себе з матір'ю, за словами М. Малер, вона «вилупилася з гнізда» [1, с. 398].

У цей період дитина починає усвідомлювати, що крім матері ще є навколишній світ. До 7 – 8 місяців у дитини з'являється страх незнайомого обличчя, що говорить про розрізненні дитиною своїх і чужих, що М. Малер називала «митним оглядом» [1, с. 398]. Якщо дитина при появі незнайомця починає плакати, то симбіотична стадія протікала напружено: не розвинувши базового почуття довіри, дитина не чекає нічого гарного від взаємин. Якщо зв'язок з матір'ю сильний, незабаром незнайомці починають викликати у дитини цікавість. Якщо ж дитина воліє незнайомця, значить мати надмірно контролює її будь-які спроби вийти в світ, можливо через загрозу власній материнській ролі [2, с. 56].

На стадії дослідження (10 – 15 місяців) дитина опановує ходьбу, що дає їй можливість все більше досліджувати світ і сепаруватися. Досліджуючи нове, вона буває повністю захоплена, потім оглядається на матір, щоб переконатися, що вона тут для «дозаправки» (Ейнсворт). [1, с.398]. Дитина багато разів в день відходить від матері і повертається, щоб перевірити, що зв'язок з нею надійний.

Дітям потрібна постійна присутність матері, її доступність. Їм слід дозволяти досліджувати все, що не є небезпечним, і «не можна» тривожних матерів буде передавати дитині тривогу і сповільнювати вивчення світу. За словами М. Малер, в цей час дитину переповнює

радість відкриттів, яка може здаватися сильніше емоційних зв'язків з матір'ю, у неї «любовний роман з миром».

На стадії відновлення відносин (16 – 24 місяці) поведінка дітей змінюється. Продовжуючи активно освоювати світ, бігаючи і граючи, вони починають гостро усвідомлювати присутність матері і потребу в ній. М. Малер вважає, що це викликано когнітивним розвитком, що описав Ж. Піаже, і що дитина розуміє, що різні об'єкти існують і функціонують незалежно від неї, що у дитини мало можливостей, і насправді вона – «досить безпорадна істота», і за словами Е. Еріксона, вона відчуває сумнів [1, с. 399]. З одного боку, малюк хоче розширювати свою автономію, з іншого хоче, щоб мати постійно була поруч. У цьому віці діти люблять грати в доганялки, вони відчувають свою незалежність, тікаючи, і знаходять єдність, будучи спійманими.

У цьому віці діти виявляють тривогу відділення, коли мати залишає їх (Д. Боулбі) [1, с. 399]. У малюка формується образ матері, і він навчається переносити спочатку короточасні, а потім все більш тривалі періоди, коли її немає поруч. Якщо мати йде, треба пояснювати дитині, що з нею буде тато або нянька. Ні в якому разі не йти, не попереджаючи дитину, щоб не руйнувати її впевненість, що мама не зникне, поки вона її не бачить. При тривалій відсутності протягом декількох днів дитина відчуває себе покинутою.

Роль батька – грати з дитиною і допомагати їй відділятися від матері. Якщо мати довіряє батькові, то дитина теж йому довіряє, якщо ні – дитина вчиться боятися батька. Дитина починає довіряти іншим родичам і чужим людям, яким довіряють її батьки.

Віддаляючись дитина може лякатися і повертатися до матері. Якщо мати дає малюку підтримку, то заспокоївшись, він знову віддаляється і освоює світ. У цей період якщо батьки на гнів і невдоволення дитини відповідають заспокоєнням і втіхою, не стане відсторонюватися від дитини в помсту за погану поведінку, вона відчуває себе коханою.

Стадія сталості об'єкта або повного відділення (24 – 36 місяців). Кризу відновлення відносин з матір'ю дитина вирішує за допомогою створення внутрішнього образу матері, навіть коли її немає поруч. Цей внутрішній образ називають «емоційною постійністю об'єкта» (М. Малер) [1, с. 400].

М. Малер виділяє дві умови досягнення дитиною постійності об'єкту. Об'єкт існує навіть тоді, коли знаходиться поза полем зору (формується в 18-24 місяці за Ж. Піаже) і відсутність матері не означає її повне зникнення; також дитина повинна мати базову довіру за визначенням Е. Еріксона, щоб мати була надійна і передбачувана і була поруч, коли дитині це потрібно [1, с. 401].

До кінця цієї стадії відбувається вирішення конфлікту розщеплення матері на «хорошу», коли вона доступна, і «погану», коли вона недоступна.

Справлятися з гнівом і фрустрацією дитині допомагають «перехідні об'єкти», які замінюють дитині матір, коли вона відсутня. Найчастіше це м'які іграшки, які діти постійно носять з собою і з їх допомогою заспокоюють себе, полегшуючи розлуку. Коли дитина засвоює постійний образ заспокійливої і захищаючої «внутрішньої матері», потреба в перехідному об'єкті відпадає.

На цьому етапі дитина повинна зрозуміти, що відсутність матері не означає, що вона його не любить. Якщо доросла людина є залежною, то наркотики, алкоголь, сигарети, секс, їжа можуть ставати перехідними об'єктами, які дають людині відчуття упевненості і спокою, що дає дитині доступна мати. У разі тривоги людина знову і знову звертається до них. Першим кроком в лікуванні залежності є оплакування втрати доступної матері і визнання того, що замітники тільки на час можуть дати полегшення / відчуття зв'язку з нею). Потрібно надалі навчитися заспокоювати себе за допомогою своєї внутрішньої турботливої матері [2, с. 60].

До трьох років у дитини повинна бути сформована досить сильна «внутрішня мати», що підтримує її емоційну стабільність. Діти легше і без особливого дискомфорту переносять відсутність матері, і з цього віку починають ходити в дитячий садок, грати з однолітками або іншими дорослими.

Таким чином, шляхом відділення дитини від матері та індивідуалізації відбувається психологічне народження особистості. Незавершеність в дитинстві цих процесів у випадку прагнення до злиття та єдності веде до страху поглинання, прагнення до сепарації може породжувати страх відторгнення. Процеси психологічного народження можливо завершити пізніше за допомогою психотерапії. Теорія індивідуалізації М.Малер відсутня в традиційних підручниках з вікової психології, але ці відомості дуже важливі задля розуміння механізмів розвитку психіки людини.

Література:

1. Крейн У. Теории развития. Секреты формирования личности / У. Крейн. – Санкт-Петербург : Прайм-ЕВРОЗНАК, 2002. – С. 392–410.
2. Уайнхолд Б. Противозависимость: бегство от близости / Б. Уайнхолд, Д. Уайнхолд / пер. с англ. Е. Бабенко, Г. Смолин. – Каменец-Подольский : Аксиома, 2009. – С. 56–69.